

ORUŽANE SNAGE KROZ DANAŠNJE USTAVE

U ovom napisu oružane snage¹ biće razmatrane kroz ustave raznih zemalja i pri tom ukazano samo na neka rešenja koja su data u njima, na ono što je najznačajnije i najkarakterističnije. Ali valja imati u vidu da potpunije i šire sagledavanje problematike oružanih snaga bilo koje zemlje nije moguće samo i jedino kroz odredbe ustava. Ustavi donose samo najosnovnija načela na kojima treba da se zasnivaju i izgrađuju oružane snage. Potpunije i detaljnije regulisanje njihove organizacije, života i rada najčešće se prepušta posebnim zakonima, uredbama, rešenjima i drugim aktima osnovanim na zakonu.

Značajno je podvući da i pored toga što se radi o krupnoj i veoma složenoj organizaciji, za čiju se izgradnju i održavanje troše ogromna društvena sredstva, u celini gledano, ustavi joj posvećuju relativno malo svojih odredaba. Razloge za to treba tražiti, između ostalog, u osetljivosti i specifičnosti organizacije oružanih snaga, posebno u današnjim uslovima. Ali ipak može se reći da danas nema države koja na bilo koji način kroz svoj ustav ne zahvata problematiku oružanih snaga. Možda jedini izuzetak u tom pogledu čini Liban, u čijem ustavu samo stoji da predsednik republike daje pred skupštinom izjavu da će čuvati nezavisnost domovine i njenu teritorijalnu celinu. Uočljivo je da se i u ustavima nekih velikih država nalazi relativno mali broj odredaba o oružanim snagama. Tako, npr., u ustavu SAD samo je 5 odeljaka i 2 amandmana koji, i to na vrlo uopšten način, dodiruju ovu problematiku. U ustavu SSSR od 150 članova samo 7 se odnose na armiju. Slično je i u nizu drugih država, iako ne kod svih. U ustavu SR Nemačke, oružanim snagama posvećeno je 19 članova, u kojima se sa dosta detalja reguliše njihova namena i zadaci. U Švajcarskom ustavu od ukupno 123 armiji je posvećeno 17 članova, u kojima se detaljno iznose ovlašćenja federacije i njenih organa, princip vojne organizacije itd. Slično je u ustavima Austrije, Belgije, naše zemlje i dr. Posebno obimne odredbe donose ustavi Indije i Urugvaja. U nekim zemljama ove odredbe su grupisane pod nazivom Narodna odbrana, u drugim kao Oružane snage, a u trećim kao Armija. One obuhvataju veliki broj pitanja, počev od uloge i zadataka oružanih snaga pa do prava i dužnosti građana prema odbrani zemlje. U ovom napisu razmatraćemo kroz ustave samo četiri pitanja o oružanim snagama i to: uloga i zadaci armije, funkcija vrhovnog komandanta, dužnost građana u odbrani zemlje i specifičnosti u ustavima zemalja sa federativnim uređenjem.

¹ Veliki broj zemalja u svojim ustavima oružane snage nazivaju »armija«.

U većini ustava, iako na različit način i kroz različite formulacije na prvom mestu se ističu osnovni zadaci armije kao što su: odbrana zemlje od spoljne opasnosti, očuvanje ustavnog poretka i ispunjavanje međunarodnih obaveza.

Odbrana zemlje ističe se kao jedan od osnovnih zadataka armije u skoro svim ustavima. Međutim, formuliše se različito, kao: zaštita nezavisnosti, očuvanje teritorijalne celine i integriteta itd. Armija se tu javlja i kao faktor spoljne bezbednosti — brani zemlju od neprijatelja.

U mnogim ustavima očuvanje ustavnog poretka ističe se kao drugi osnovni zadatak armije. Ovaj zadatak naročito dolazi do izražaja u pojedinim zemljama pri njenom angažovanju u slučaju unutrašnjih nemira, kod »ugrožavanja javnog poretka«, »bezbednosti« itd. U vanrednim prilikama, »izuzetnim okolnostima« koje budu nastale, predviđaju se široka ovlašćenja izvršnih organa u preduzimanju niza hitnih mera — proglašenje opsadnog stanja, ograničavanje izvesnih građanskih i političkih prava itd. Ova funkcija armije posebno se ističe u ustavima onih država koje su tek konsolidovale svoje unutrašnje prilike, društveno-ekonomski i politički život.

Izvršenje međunarodnih obaveza takođe se navodi kao jedan od važnih zadataka armije. Takvih odredaba ima naročito u ustavima donetim posle drugog svetskog rata. One ukazuju na postojanje niza regionalnih saveza i obaveza pojedinih država na uzajamnu pomoć u određenim situacijama, posebno na obavezu država članica OUN koja proističe iz Povelje te organizacije i kolektivne bezbednosti.

Izvršenje međunarodnih obaveza na bazi ugovora o uzajamnoj pomoći posebno se ističe u ustavima socijalističkih zemalja, uključujući tu i naš od 1946. god.

Zadaci oružanih snaga različito se formulišu u raznim zemljama. Tako se, na primer, u ustavu DR Vijetnama izričito naglašava da je dužnost armije da brani revolucionarne tekovine, nezavisnost, suverenitet, nepovredivost teritorije i spokojstvo otadžbine, da štiti slobodu, sreću i miroljubiva dela naroda. Iz ovako formulisanog teksta vrlo plastično se sagledava kako unutrašnja, tako i spoljna funkcija njihove armije. Skoro na istovetan način su formulisani zadaci kineske armije. Austrijski ustav daje samo dva zadatka svojoj vojsci: »1. Savezna vojska ima zadatak da štiti granice republike; 2. Savezna vojska, ukoliko zakonita civilna vlast zahteva njenu pomoć, ima zadatak da štiti ustavni poredak, kao i da održava red i bezbednost unutar zemlje uopšte i da pomaže pri elementarnim nepogodama i nesrećnim slučajevima«. Upotrebu oružanih snaga unutar zemlje u slučajevima krajnje neophodnosti predviđa i ustav SR Nemačke. U slučaju ugrožavanja bezbednosti i javnog poretka ustavi Jordana, Turske, Urugvaja i još nekih zemalja predviđaju preduzimanje hitnih mera i ovlašćuju određene organe i lica da angažuju armiju. U njima je to formulisano na približno isti način. Ipak, najkarakterističniji u tom pogledu su ustavi Indije i Pakistana u kojima postoje čak posebni odeljci pod nazivom »Odredbe o vanrednom

stanju«. Vrlo široka ovlašćenja tu se daju predsednicima. Oni imaju pravo da proglase vanredno stanje u celoj zemlji ili jednom njenom delu i da preduzmu hitne mere u slučaju ratne opasnosti, spoljne agresije ili unutrašnjih nemira. Lako je dati odgovor na pitanje zašto je to tako, ako se ima u vidu da su to države sa ogromnim brojem stanovništva, raznih narodnosti i jezika, sa ogromnim prostranstvima i sa vrlo složenim unutrašnjim problemima zatečenim u vreme sticanja nacionalne nezavisnosti i slobode. Što se tiče zadataka armije naš novi ustav je jasan. Tako se u čl. 255 naglašava: »JNA štiti nezavisnost, ustavni poredak, nepovredivost i celokupnost teritorije SFRJ«. Pored ovih osnovnih, istaknutih u Ustavu, armija izvršava i druge zadatke: aktivno se angažuje u slučaju elementarnih i drugih nepogoda (poplave, požari, zemljotresi i dr.), i što je vidno istaknuto, učestvuje u izgradnji naše socijalističke društvene zajednice.

Iz ustavnih odredaba delimično se može videti i stav pojedinih država u pogledu korišćenja nekih političkih prava građana dok se nalaze u armiji. Posmatrano sa stanovišta ustava mogu se izdvojiti, bar formalno-pravno, dva dijametralno suprotna rešenja. Jedno od njih je ono koje armiju pokušava da potpuno isključi iz političkog života zemlje. Naročito se to odnosi na suspenziju biračkog prava. Tako, u ustavu Urugvaja u čl. 80 stoji da se građanska i politička prava znatno ograničavaju licima koja se nalaze na odsluženju kadrovske roka, dok se izričito podvlači da se za narodne poslanike ne mogu birati vojna lica ako se ne odreknu karijere i plate i da se ne mogu kandidovati u oblasti gde su na službi, ako se ne odreknu položaja i prestanu vršiti dužnosti najmanje 3 meseca pre izbora. Slično je i u ustavima SR Nemačke, Kraljevine Grčke, ustavnim dokumentima Srbije, Kraljevine SHS iz 1931. god. i još nekim zemljama čiji ustavi predviđaju da vojna lica ne mogu biti birana za poslanike niti objavljena njihova kandidatura, ako ne podnesu ostavku, a neki čak predviđaju da takva lica ne mogu više da se vrate u armiju. Uporedna analiza pokazuje da i mnoge druge zemlje, iako to izričito ne navode u ustavima, faktički nastoje da isključe armiju iz političkog života. Navedeni primeri jasno ukazuju na tendenciju depolitizacije armije, iako znamo da je njena uloga oduvek bila znatna i političke prirode, s obzirom da je sastavni deo državnog aparata koji je u rukama jedne klase koja štiti svoj poredak.

Na drugoj strani, postoji niz država, u prvom redu socijalističkih: SSSR, ČSR, Bugarska, Poljska i druge, u kojima pripadnici oružanih snaga imaju sva prava. U ustavu DR Vijetnama podvlači se: »Lica koja se nalaze na odsluženju vojnog roka imaju pravo glasa i pravo isticanja svojih kandidatura za izbore«. I u nekim buržoaskim državama (Danska, Austrija i dr.) nailazimo na slična rešenja. Naš ustav je tu veoma dosledan i duboko demokratski.

Otrprilike takva slika mogla bi da se stekne o ulozi armije u političkom životu zemlje, ako bi se analiza vršila isključivo na bazi ustavnih dokumenata. Međutim, za pravilnije i potpunije određivanje položaja i uloge armije u političkom sistemu pojedinih zemalja neophodno je imati u vidu da nas ustavi nedovoljno, a ponekad i veoma površno, upućuju na to i da bi analize, koje bi se isključivo na njima zasnivale, mogle da nas dovedu i do pogrešnih ocena i zaključaka. Pored toga,

neophodno je voditi računa i o vremenu u kome i kada su doneti pojedini ustavi, jer nije svejedno da li se analiza zasniva na ustavnom dokumentu s kraja XVIII veka, sredine XIX veka ili pak na ustavu donetom posle drugog svetskog rata. Najzad, značajno je imati u vidu da li se analiziraju armije visoko razvijenih ili nerazvijenih (tek oslobođenih kolonijalnog ropstva), kapitalističkih ili socijalističkih zemalja. Konačno, za sagledavanje stvarnog položaja i uloge armije neophodno je šire i dublje poznavanje društveno-istorijskih, socijalno-ekonomskih i političkih prilika i uslova u pojedinim zemljama, a ne samo ono što piše u pojedinim ustavnim odredbama. Držeći se ovih nekoliko napomena, pokušaćemo da se u kraćim crtama osvrnemo na ulogu i zadatke oružanih snaga u političkom životu kapitalističkih, nedovoljno razvijenih, i socijalističkih zemalja.

Udeo armije u kapitalističkim zemljama odražava osobenosti njihovog razvitka i osnovnih društvenih odnosa. Uporedo sa razvitkom kapitalizma menjala se i uloga buržoaske države, pa prema tome i mesto armije. Za period liberalnog kapitalizma karakteristična je kontrola civilnih nad vojnim organima. To se vidi iz svih ustava donetih u tom periodu. Kasnije, u periodu imperijalizma i eri kolonijalne podele sveta između najrazvijenijih kapitalističkih zemalja jača uloga njihovih armija. Danas, u periodu opšte krize kapitalizma, kada uporedo postoje dva društvena sistema, u jeku dubokih unutrašnjih strukturalnih promena u kapitalizmu, snažno je istaknuta uloga armije na unutrašnjem i na spoljnjem planu. Atmosfera hladnog rata i tendencije blokovske podeljenosti samo su pripomogle daljem jačanju. Troškovi za izdržavanje armija su postali daleko veći. Prema nekim podacima, samo za naoružanje u svetu za 1963. god. bilo je predviđeno preko 150 milijardi dolara, što znači da se dnevno trošilo 416 miliona dolara. Ako se uzme da društveni bruto proizvod svih nerazvijenih zemalja, a to je dve trećine celokupnog stanovništva, ne iznosi više od 150 milijardi dolara, onda je moguće sagledati koliko sredstava ide za naoružavanje armija. U SAD, na primer, za potrebe armije je angažovano oko jedne četvrtine krupnih industrijskih korporacija i oko jedne trećine inženjera. Praktično za potrebe oružanih snaga, tj. za potrebe rata radi 94% avio-industrije, 61% brodografišne industrije i 38% radio-industrije.

Pri analizi uloge armije u nerazvijenim zemljama, neophodno je razlikovati dve grupe. U nekim zemljama, kao što su UAR, Burma, Jemen, Sudan i još neke, do sada se manifestovala progresivna uloga njihovih armija. Međutim, u nekim zemljama Latinske Amerike i Azije uloga armije se ispoljava u reakcionarnom smislu. Postoji više razloga koji uslovljavaju progresivnu ulogu armije u nekim zemljama Bliskog i Srednjeg istoka. Jedan od razloga je nacionalnog, a drugi političkog karaktera. Dugogodišnje borbe za nacionalno oslobođenje i očuvanje slobode i nezavisnosti istakle su armiju kao značajnog činioca. U postojećim uslovima u kojima su se našle ove zemlje, armija je bila najorganizovanija snaga, najspremnija i u pogledu izvršenja zadataka ne samo na političkom već i na ekonomskom i kulturnom planu. Drugih organizovanih političkih snaga u tim zemljama nije bilo.

Sasvim je drugačija situacija u nekim zemljama Latinske Amerike i Azije. U njima armija ima izrazito reakcionarnu ulogu čuvara

starih odnosa, zaostalosti i zavisnosti od inostranstva. Ona predstavlja udarnu pesnicu najzaostalijsih društvenih snaga i kočnica je svakog napretka. Ovakva uloga je između ostalog posledica tristagodišnje vojno-feudalne vlasti Španaca i Portugalaca na tom kontinentu. Danas u većini zemalja Latinske Amerike političku vlast drži feudalna aristokracija, koja iz svojih redova regrutuje sav viši oficirski kadar i preko njih drži armiju u svojim rukama.

U pogledu mesta i uloge armije u socijalističkim zemljama, ukažaćemo ukoliko na nekoliko osnovnih momenata. Aktivno uključivanje njenih pripadnika u politički život zemlje čini jednu od njenih prvih karakteristika. Za političke sisteme ovih zemalja isto tako je karakteristično da je armija od svog nastanka uvek ostala pod uticajem i kontrolom najviših predstavničkih organa. Dosadašnji razvitak pokazuje da se armija u ovim zemljama nikada nije postavljala kao samostalan politički faktor niti je ikada imala i zastupala neke svoje posebne interese. Naprotiv, ona se uvek pojavljivala kao značajan činilac i oslonac progresivnim društvenim snagama. Zbog svog doslednog, nepokolebljivog i revolucionarnog stava u pitanjima opšteg razvitka, visoki starešinski kadar u armiji SSSR takođe je pao pod udar poznatih Staljinovih čistki pred drugi svetski rat. Tada je fizički likvidirano više istaknutih visokih vojnih rukovodilaca, kao što su Jakir, Tuhačevski, Bliher, Uborovič i dr.² Slične čistke vršene su u toku 1958. god. i kasnije i u redovima kineske armije, gde su kao žrtva pali visoki vojni rukovodioci. Smatra se da je tom prilikom bilo odstranjeno više stotina generala i viših oficira, među kojima i priličan broj najviših komandanata, pa i sam ministar narodne odbrane Peng Te Huaj, i to samo zato što su bili za jedan demokratski razvitak Kine.³

FUNKCIJE VRHOVNOG KOMANDANTA

U svim ustavima bez izuzetka nalaze se odredbe o funkciji vrhovnog komandanta. U neposrednoj vezi sa ovom jesu i ovlašćenja u pogledu odlučivanja o ratu i miru, proglašenja ratnog i uvođenja opsadnog stanja, organizacije i izgradnje oružanih snaga kao i pravo njihove upotrebe, itd.

Funkcije vrhovnog komandanta su slične ili čak identične u mnogim zemljama. Po pravilu, tu funkciju najčešće obavljaju ustavni šefovi država. U monarhijama to su kraljevi (imperatori, šahovi, velike vojvode, knezovi itd.), a u republikama (uključujući i socijalističke zemlje) ta funkcija se najčešće i po pravilu poverava predsednicima.⁴ Međutim, ova funkcija, mada je to ređe, poverava se i drugim organima i licima. Negde tu funkciju imaju i kolegijalna tela. Tako, na primer, u Urugvaju to je Nacionalni savet vlade, a u Austriji sve do 1955. godine tu funkciju je obavljalo Nacionalno veće, jedan od skupštinskih

² Iz materijala 22. kongresa KP SS.

³ *Sovjetsko-kineski spor i problemi razvoja socijalizma*, str. 39. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1963.

⁴ Prema ustavima, predsednici republika su i vrhovni komandanti: u Jugoslaviji, Indiji, Pakistanu, SAD, DR Vijetnamu, ČSR, Kini, Francuskoj, Italiji, Finskoj, Irskoj, Gani, UAR itd.

domova, dok je docnije ona poverena predsedniku Republike. U Švajcarskoj, vrhovnog komandanta bira parlament, ali se ne navodi kome se ta funkcija poverava. U SSSR, Prezidijum Vrhovnog sovjeta imenuje i smenjuje vrhovnu komandu oružanih snaga, kao kolegijalno telo. Ta funkcija u Turskoj je poverena načelniku generalštaba, a u vreme rata licu koje odredi predsednik Republike. I najzad, funkcija vrhovnog komandanta oružanih snaga u SR Nemačkoj poverava se ministru odbrane. To je jedinstven slučaj da upravni organ neposredno sam vrši tako odgovornu i značajnu dužnost.

Zbog složenosti ove institucije, u mnogim armijama postoji još i institucija zamenika vrhovnog komandanta. Kod nas tu funkciju vrši državni sekretar za narodnu odbranu. Institucija zamenika vrhovnog komandanta faktički postoji i u UAR, mada se u njihovom privremenom ustavu o tome ništa ne govori. Pored funkcije vrhovnog komandanta oružanih snaga, u ustavima pojedinih zemalja predviđaju se saveti, komiteti, komisije i dr. Ova tela se pojavljuju kao najviša vrhovna vojna kolegijalna rukovodstva koja se bave osnovnim, najznačajnijim pitanjima iz oblasti odbrane. Ona su interesantna i po svom sastavu pošto se u njima nalaze najodgovorniji državni, politički i vojni rukovodioci jedne zemlje. U Ustavu SFRJ predviđa se postojanje Saveta za narodnu odbranu, koji se stara o organizaciji i mobilisanju snaga i sredstava zemlje za potrebe narodne odbrane. Predsednik Republike je predsednik Saveta narodne odbrane. Dakle, radi se o najvišem kolegijalnom telu koje priprema odbranu naše zemlje. Ustav DR Vijetnama predviđa postojanje iste ustanove. Iz odredbe ustava Italije vidi se da predsednik Republike, kao vrhovni komandant oružanih snaga, predsedava Vrhovnom savetu za odbranu Republike. Takvu instituciju predviđa i ustav Kine, ističući da je predsednik Republike na čelu oružanih snaga i da je ujedno predsednik Državnog komiteta odbrane. I u ustavu Francuske predviđaju se Saveti i vrhovni odbori narodne odbrane, kojima predsedava predsednik Republike, kao šef svih rodova vojske. U ustavu SR Nemačke predviđa se Komisija odbrane kao ustanova Bundestaga. I u UAR postoji Svet odbrane na čijem čelu se nalazi predsednik Republike kao vrhovni komandant oružanih snaga. U Austriji se predviđa Svet zemaljske odbrane, a u Mađarskoj Vojni svet koji se nalazi pri Ministarstvu narodne odbrane, a čine ga najviši vojni rukovodioci, uglavnom generali. U Poljskoj se predviđa prerastanje Državnog saveta u vreme rata u Ratni svet, itd.

Što se tiče komandovanja, iz odredaba ustava i zakona jasno izbija orijentacija ka sve većoj centralizaciji i objedinjavanju komandovanja tela ili čak jedne ličnosti. Najčešće se to vezuje za funkciju vrhovnog komandanta i daju mu se ovlašćenja, neposredno ili posredno, kao što su: odlučivanje o ratu i miru; proglašenje ratnog ili opsadnog stanja; organizacija i izgradnja oružanih snaga, kao i pravo njihove upotrebe. To je naročito karakteristično za monarhije.

U nekim od njih to ovlašćenje u celini se prepušta kraljevima. Zakonodavna i druga tela nemaju nikakvog udela ili im se to dopušta sasvim minimalno. Prema ustavu npr. Libije »Kralj objavljuje rat, zaključuje mir...« Na sličan način formulišu se ovlašćenja vladara i u drugim monarhijama (Avganistan, Jordan, Iran itd.). U nekim ustavnim

monarhijama, naročito u Evropi, ta se ovlašćenja vezuju za odobrenje parlamenta i uslovljavaju izuzetno određenim situacijama. Tako, na primer, u ustavu Danske stoji: »S izuzetkom slučajeva odbrane od oružane agresije protiv države ili protiv danskih oružanih snaga, Kralj ne može bez saglasnosti parlamenta da upotrebi oružane sile protiv strane države«. Slična rešenja o ovlašćenjima kralja u odlučivanju o ratu i miru postoje još u ustavima Holandije, Norveške i Švedske i drugih zemalja.

U ustavima republika je uočljivo da se predstavničkim telima, delimično i njihovim izvršnim organima, daju najšira ovlašćenja u pitanjima izgradnje oružanih snaga i odbrane. Odlučivanje o ratu i miru je jedno od pitanja koje je u svim ustavima republika stavljeno u isključivu nadležnost predstavničkih tela. Neka pitanja unutrašnje organizacije i izgradnje armije kod njih se regulišu posebnim zakonom, čime se takođe izražavaju dominantne pozicije zakonodavnih tela.

U ustavima socijalističkih zemalja još se doslednije ističe uloga predstavničkih tela u odlučivanju o najvažnijim pitanjima organizacije i izgradnje oružanih snaga i pripremanja zemlje za odbranu. Tako, prema Ustavu SFRJ, Savezna skupština neposredno i isključivo odlučuje o ratu i miru i ratifikuje međunarodne ugovore o političkoj i vojnoj saradnji, a Savezno veće pretresa pitanja iz oblasti narodne odbrane i u tom smislu donosi zakone. Proglašavanje ratnog stanja prepušta se predsedniku Republike, kada Savezna skupština nije u mogućnosti da se sastane. Na isti način je to rešeno i u ustavima drugih socijalističkih zemalja. Prema ustavu ČSR »Narodna skupština rešava o objavi rata ako Čehoslovačka Socijalistička Republika bude napadnuta ili ako treba da izvrši međunarodne ugovorne obaveze o zajedničkoj odbrani protiv napada«. O pitanjima rata i mira i u Bugarskoj odlučuje Narodno so-branje. Pri analiziranju odnosa ustava socijalističkih zemalja prema oružanim snagama zapaža se znatnija uloga izvršnih kolegijalnih organa, kao Prezidijuma (ČSR, Albanija i Bugarska), Odbora za tekuće poslove (DR Vijetnam), Stalnog komiteta Svekineske skupštine narodnih predstavnika (NR Kina), pa i samih vlada u značajnim pitanjima organizacije i izgradnje armije. I kod nas je, prema Ustavu FNRJ od 1946. god., na sličan način to bilo rešeno. Međutim, sada prema novom Ustavu o osnovnim pitanjima odbrane zemlje i Jugoslovenske narodne armije, kao što smo već istakli, odlučuje Savezna skupština.

DUŽNOSTI GRAĐANA U ODBRANI ZEMLJE

Jedna od odlika savremenih ustava jeste postojanje odredbe kojom se svi sposobni građani muškog pola obavezuju na služenje u oružanim snagama. Stvaranje i održavanje velikih armija je moguće jedino uvođenjem opšte vojne obaveze. Međutim, iako izuzetno, još uvek ima zemalja u kojima ne postoji ovakva obaveza ili bar ne postoji u vreme mira. Tako, na primer, vojna obaveza još uvek nije uvedena u japonskoj armiji. Zbog toga, popuna armije oficirima, podoficirima i vojnicima u ovoj zemlji vrši se konkursom. Primljeni se obavezuju da ostanu u armiji dve godine, s tim što imaju mogućnost da ostanu i dalje. Do sada se uvek javio veći broj lica nego što je traženo. I u Kanadi ne

postoji vojna obaveza u vreme mira, dok se u ratu predviđa za sve državljanke od 17 do 55 godina. Za vreme mira kanadska armija popunjava se dobrovoljcima od 17 do 36 godina. I ovde se dopušta produžavanje roka službe u armiji. Primljeni kandidati sklapaju ugovor sa armijom na 3 ili 6 godina. Opšta vojna obaveza ne postoji ni u Indiji. Vojska je profesionalna, sa redovnom platom. Rekrutovanje se vrši na dobrovoljnoj osnovi. U armiju stupaju građani od 18 do 25 godina i potpisuju ugovor na 7 godina. U SAD je opšta vojna obaveza uvedena tek posle drugog svetskog rata. I u Kini se armija popunjavala dobrovoljcima sve do 1955. godine, kada je uveden opšti regrutni sistem. Međutim, godišnje se upućuje na odsluženje vojnog roka samo 10% regrutno sposobnih građana, dok se preostali deo regrutovanih mladića raspoređuje u rezervu.

Analizom donje i gornje granice trajanja vojne obaveze, kroz ustavne odredbe, može se konstatovati da je ona približno ista u većini zemalja.⁵ U pogledu dužine vojnog roka takođe je vidljiva tendencija neprekidnog iako postepenog smanjenja.⁶ U vezi sa vojnom obavezom građana ženskog pola interesantan je stav ustava SR Nemačke. Prema njemu »žene ne mogu zakonom biti obavezane na vršenje ma kakve službe koja stoji u vezi sa vojnim snagama. One ne mogu ni u kom slučaju biti korišćene za službu sa oružjem«. Međutim, neke zemlje Latinske Amerike u sistemu obaveze predvojničke obuke uključuju omladinu oba pola. Ta obaveza u Argentini počinje od 12. a u Boliviji od 14. godine života. I u Kubi se sada primenjuje sistem obavezne predvojničke obuke za omladinu oba pola. Ipak, obaveza služenja u armiji samo je jedna strana ovog pitanja. Pri tome posebno treba izdvojiti obavezu »odbrane otadžbine«. Ovo drugo je šire: prvo — što obuhvata i one kategorije građana koji su, s obzirom na godine starosti, pol i zdravstveno stanje oslobođeni služenja u armiji i, drugo — što su šire obaveze (radne i dr.) kojima su građani dužni da odgovore u slučaju opasnosti. Prema tome, odbrana otadžbine je stvar ne samo onih predviđenih za službu u armiji, nego i svih ostalih građana. U tom smislu posebnim zakonom se regulišu sve ove obaveze, kao i organizacija celokupne odbrane. Odredbe o obavezama građana u odbrani otadžbine nalazimo skoro u svim ustavima socijalističkih zemalja. Takvih odredaba ima i u nekim drugim ustavima, uglavnom onim koji su novijeg datuma (Italije, UAR, Holandije, Kneževine Lihtenštajn, itd.).

Način formulisanja ovih dužnosti građana predstavlja posebnu karakteristiku raznih ustava. Te obaveze se kvalifikuju kao: »sveta dužnost«, »čast«, »najsvetlija i najpreča dužnost«, »najviša dužnost i čast«,

⁵ Tako, na primer, u Belgiji vojna obaveza traje od 19—44 godine, u Bugarskoj od 18—45, u Avganistanu od 22—42, u Švedskoj od 19—46, u Poljskoj od 18—50, u Kolumbiji od 18—30, u Brazilu od 21—45, u Čileu od 18—45, u SAD od 18—26 (za lekare do 28 i zubare 35). Kod nas vojna obaveza traje od 19—55 godine.

⁶ U Belgiji vojni rok traje 15 meseci, Avganistanu 24, u Švedskoj 13 (od čega osnovna obuka traje 10 meseci a dopunska 3), u Čileu 18, Brazilu 12 za pešadiju i 18 za konjicu i ostale rodove, u Kolumbiji 12 meseci, Poljskoj 2 i 3 godine, Grčkoj 2 godine, Italiji 15 meseci, za KoV i RV i 24 za RM, s tim što bi se ovo počelo primenjivati od 1. januara 1965. god. U Kini rok u KoV iznosi 3, u RV i u RM još uvek 5 godina. Kod nas je vojni rok smanjen na 18 meseci.

»sveti dug«, »vrhovna dužnost i stvar časti« i »sveta obaveza«, itd. Time se ukazuje na poseban značaj ovih dužnosti i to tako da građani budu spremni da za njihovo ispunjenje sve žrtvuju, pa i sam život. Kada se radi o socijalističkim zemljama neophodno je ovo povezivati sa karakterom društvenog sistema koga treba da brane građani.⁷ Radi potvrde napred izloženih stavova navodimo samo nekoliko primera. U Ustavu SFRJ se naglašava: »Obrana zemlje je pravo i najviša dužnost i čast svakog građanina«. Ili, prema ustavu CSR: »Vrhovna dužnost i stvar časti svakog građanina je odbrana otadžbine i njenog socijalističkog uređenja«. Na sličan način te dužnosti i obaveze su formulisane i u ustavima drugih socijalističkih zemalja. Kod svih se dodaje da je nezavršenje ove dužnosti izdaja otadžbine i kvalifikuje se kao najteži zločin.

SPECIFIČNOSTI U USTAVIMA FEDERATIVNIH DRŽAVA

U ovom delu prvenstveno će biti ukazano na izvesne specifičnosti karakteristične za ustavno regulisanje armije u pojedinim državama sa federativnim uređenjem.

Za sve ove države tipično i zajedničko je vrlo istaknuta uloga federacije (saveza) u regulisanju celokupne ove problematike. Sva osnovna, ključna pitanja o armiji i odbrani uopšte stavljaju se u isključivu nadležnost organa saveza.⁸ Obrana zemlje ističe se kao isključivo pravo saveza u ustavima svih federativnih država. Odlučivanje o ratu i miru, donošenje jedinstvenih vojnih zakona kojima se reguliše unutrašnja organizacija i izgradnja armije, zatim komandovanje istom, kao i pravo njene upotrebe u slučaju spoljne i unutrašnje opasnosti — njegovo je pravo. Ovome treba dodati još i pravo saveza da u određenim situacijama može raspolagati i sa vojnim snagama federalnih jedinica. Ustavi zemalja sa federalnim uređenjem ističu pravo saveza da propisuje organizaciju i principe obuke oružanih snaga. Prema tome, zakonodavni i izvršni organima federacije na ovaj način daju se najšira ovlašćenja za najznačajnija pitanja koja se odnose na armiju.

Međutim, i pored ovako naglašene uloge federacije u pitanjima koja se odnose na armiju, ipak bar formalno-pravno, ustavi pojedinih federativnih država predviđaju izvesna ovlašćenja i za federalne jedinice. To se u prvom redu odnosi na njihovo pravo da imaju svoje posebne oružane snage, kao što je slučaj u SAD, SSSR i Švajcarskoj, kao i na ovlašćenja u pitanjima smeštaja, naoružanja i opreme, regrutovanja itd. Obim ovih prava i ovlašćenja je različit. Tako, na primer, jedna od specifičnosti u sistemu oružanih snaga SAD jeste pravo pojedinih njenih država da imaju svoju miliciju. Prema odredbama ustava države Njujork, miliciju sačinjavaju svi muškarci, građani SAD, od 18 do 45 godina starosti. Ona je podeljena na suvozemne, vazduhoplovne i pomorske snage, ali tako da najmanje 10.000 regruta bude uvek spremno (odeveno, naoružano i uvežbano) za aktivnu službu. Pravo guvernera

⁷ Šire o ovome u članku dr. G. Perazića: *Odredbe o oružanoj sili i nacionalnoj odbrani u ustavima*, Arhiv za pravne i društvene nauke, br. 3/63.

⁸ Navedena analiza zasniva se na ustavima SAD, SSSR, SFRJ, Indije, Pakistana, Austrije, Švajcarske, SR Nemačke, Brazila i dr.

države je da postavlja komandanta milicije i general-majore s pristankom Senata. Guverner kao vrhovni komandant donosi ukaze o proizvodstvu u oficirske činove. Pravo federalnih jedinica (država, saveznih republika, kantona) da imaju svoje posebne snage je rezultat različitih istorijskih, spoljnopolitičkih i drugih okolnosti.

Ističe se, da je milicija u vreme donošenja ustava SAD imala značajnu političku i vojnu ulogu. Ona je predstavljala naoružani narod u borbi protiv kolonijalnih sila. Bila je faktor očuvanja mira, sigurnosti imovine i rada stanovnika. Ponikla iz naroda, ona je predstavljala osnovu za stvaranje i izgradnju buduće američke armije. Milicija je bila zadržana i posle donošenja ustava kao posebna organizacija i garant ravnopravnosti država i kao dopunska oružana sila, koja je naročito bila angažovana za očuvanje unutrašnjeg poretka i izvršavanje zakona. I pored toga, što sve države imaju miliciju (ovde je uzet samo jedan primer — Njujork), ona danas ima znatno manji značaj nego što ga je imala u prvim decenijama postojanja SAD. Danas, iako je milicija u nadležnosti država, ipak Kongres SAD je u položaju da propisuje njenu organizaciju i da se stara o njenoj opremi i obuci.⁹

Odredbe švajcarskog ustava, koje govore o tome da federacija nema pravo držati stajaću vojsku, a da kantoni mogu imati najviše do 300 ljudi, predstavljaju takođe jednu specifičnost u organizaciji njihovih oružanih snaga. U vreme mira postoji samo najnužniji starešinski kadar koji se pretežno angažuje na mobilizacijskim pripremama, a samo manjim delom i na osposobljavanju ljudstva za vreme služenja vojnog roka ili na vojnim vežbama. Na tom poslu se najčešće zbog toga angažuje rezervni starešinski kadar. Obavezni rok službe u kadru traje 2 do 6 meseci. Na taj način se obezbeđuje neprekidno jedan određen kontingent vojske. Kolektivna ratna tehnika čuva se u mobilizacijskim skladištima, sem one koja se nalazi kao lična kod vojnika i to dok su u sastavu armije. Saveznim zakonom propisuju se uslovi pod kojima vojnik drži i čuva oružje kod sebe. To »lično oružje« ima danas samo simboličan karakter u poređenju sa naoružanjem i opremom koja se čuva i nalazi u skladištima. Sve ove specifičnosti u švajcarskoj armiji se mogu pravilno objasniti i razumeti samo ako se imaju u vidu neki istorijski i društveno-politički momenti. Razlog i objašnjenje najpre treba tražiti u neutralnosti Švajcarske, njenim specifičnim unutarnjim odnosima kao i u postojanju jakih federalnih policijskih snaga sposobnih da obezbede kontrolu i očuvaju sistem. I po samom ustavu, a i prema stvarnom stanju danas, oružane snage u Švajcarskoj su jedinstvene i centralizovane. Izvesna ovlašćenja koja imaju kantoni u pogledu postojanja kantonalnih odreda nemaju nekog značaja, nego su više izraz tradicije i osobenosti u nacionalnoj strukturi, a naročito sa stanovišta razlike u jezicima.

I u organizaciji oružanih snaga SSSR jasno se uočavaju izvesne specifičnosti. Ustav SSSR od 1936. godine, a na osnovu promena i dopuna iz 1944, predvideo je postojanje republičkih vojnih formacija kao i pretvaranje Ministarstva narodne odbrane u »savezno-republičko«, čime je promenjen njegov raniji status opštesaveznog ministarstva. U

⁹ J. Đorđević, *Novi ustavni sistem Jugoslavije, Savremena administracija*, Beograd, 1964. god.

tom smislu, u ustavu RSFSR neposredno se podvlači, da ova savezna republika ima svoje republičke vojne formacije. Kao razlog za sve to navodi se da su to zahtevali spoljnopolitički interesi Sovjetskog Saveza. To je bilo izazvano potrebom da se na taj način stvori ustavna osnova za šire reprezentovanje SSSR u OUN u vreme njenog stvaranja. Ove ustavne promene nisu uticale na položaj i ulogu saveza u pitanju odbrane i organizovanja oružanih snaga. Tako i danas isključivo pravo saveza u tom pitanju ostvaruju Prezidijum Vrhovnog sovjeta i Ministarski savet SSSR.

Naročito je podvučeno isključivo pravo saveza u pitanju armije u ustavima SR Nemačke, Indije i Pakistana. Tako u SR Nemačkoj, saveznim ustavom se ovlašćuju zemlje samo na obavljanje manje važnih armijskih poslova. U posebnom prilogu ustav Indije prvo nabraja poslove koji su isključivo pravo organa saveza. Na sličan način to je rešeno i u Pakistanu.

Mogućnost uključivanja saveza u sistem uzajamne kolektivne bezbednosti koju predviđa ustav SR Nemačke, predstavlja jednu specifičnost koja ukazuje da se ponovo mnogo polaže u snagu armije ove države u odbrani »slobodnog sveta« od »komunističke opasnosti«. Iako se kroz njihov ustav javno proklamuje zabrana agresivnog rata i proizvodnja oružja, ipak se u nemačkim fabrikama radi intenzivno na osvajanju proizvodnje i najmodernijeg oružja. I pored toga, što u ustavu stoji da se oružje namenjeno za vođenje rata može proizvoditi samo uz dozvolu vlade, ipak uspešno izvršeni opiti sa minijaturnim raketama u toku 1963. godine pokazuju da to nije bez njenog znanja. Zainteresovanost zapadnonemačke vlade za sve to može da se potvrdi i time što je ona u toku 1961. godine sama odredila 10 milijardi maraka za finansiranje istraživačkog rada za osvajanje proizvodnje projektila. Ili, pak, stvaranje niza raznovrsnih organizacija, vojničkog i poluvojničkog tipa, takođe pokazuje orijentaciju Zapadne Nemačke, što nije u saglasnosti sa onima što su javno proklamovali u svom ustavu.

Major
Lazar ĐUROVSKI